

::
Även universitetsvärlden har luckrats upp. De sociala fältforskningsstationerna har varit ett led i detta
::

mycket om de institutionsskador som uppkommer bland människor i dessa slutna världar. Beroendet av institutionslivet är en, kanske den svåraste, av skador, som de intagna får. Att inte våga söka sig utanför det trånga, men på sitt sätt trygga, livet. Effekterna blir ur samhällelig synpunkt ofta de motsatta mot de avsedda. De intagnas avvikelser förstärks istället för botas (5).

På liknande sätt, vågar jag hävda, så gynnas inte kunskapsutvecklingen av för slutna sociala världar inom universitet och högskolor. Tvärt om. Människor kan degenerera och få institutionsskador. De nedborrade och interna maktkamperna inom institutionen, stjälar energi från de egentliga uppgifterna – utbildning och forskning.

Även universitetssvärlden har luckrats upp. De sociala fältforskningsstationerna har varit ett led i detta (7). En av förespråkarna för fältforskningen är Harald Swedner, den förste professorn i ämnet socialt arbete i Sverige. Socialt arbete skulle enligt intentionerna bli mer av utåtriktad forskningsverksamhet på fältet. Harald Swedner har, enligt Matts Mattsson skapat "osynliga universitet" i Maksim Gorkijs anda. Grundtanken är att lärande sker såväl utanför som innanför de stora universiteten, och som forskare lär man sig mycket av att knyta kontakter med andra människor inom och utanför de stora lärosätena. Harald Swedner är idag, som professor emeritus, knuten till Centrum för välfärdsforskning i Eskilstuna kommun (2,4,8).

Att mötas på en järnvägsstation

Vad står då stationen för, som kontrast till institutionen?

Järnvägsstationen finns i staden. Staden i sig är en mötesplats för handel, samhälleligt beslutsfattande, kunskapsutveckling och konstnärlig kreativitet. Där råder slumpmässigheten, trängseln, överraskningarna, men också ordningen och strukturen.

"Så länge moderniteten lever kommer vi att fortsätta bo på vår symboliska järnvägsstation."

Det är Agnes Hellers ord. Denne ungerska filosof beskriver livet på järnvägsstationen (3).

Vid järnvägsstationen, eller centralstationen som det heter i stadskärnan, ankommer och avgår tåg och människor. Det är en blandning av målmedvetenhet, punktlighet och virrigt kaos av människor, som bara finns där i väntan eller på väg.

Flera drömmer om avresan. De är rastlösa i sin iver att komma vidare mot ett mål. Järnvägsstationens själ, "the soul of the railway station", är rörlighet.

Vi är på väg och möts, stöter ihop, kan tala med varandra om vi vill, fråga vart vi skall, kanske hamna på samma tåg. Eller så kan vi samtala, när vi är ute och reser och har stannat upp, tillfälligt.

En social fältforskningsstation är en station för möte mellan forskare och socialarbetare, politiker, socialtjänstens "kunder" (pensionärer, dagisföräldrar etc). Etymologiskt kommer termen station från latinets statio = stående, uppehåll. En station är en hållplats eller uppehållsplats. Främst är det socialarbetare från äldreomsorg, barnomsorg och individ- och familjeomsorg samt deras chefer som mött forskare vid uppehållsplatserna.

Det märkbara för den sociala fältforskningsstation som jag själv företrätt, den i Sundsvalls kommun, är att vi medvetet inte byggt eller installerat oss i en stationsbyggnad. Vi har genom åren från mitten av 70-talet, då stationen föddes som idé, haft sammankomster i de mest skilda lokaliteter. Dagcentraler, dit pensionärer går och åter, kommunhusets lokaler, socialchefens tjänsterum och den statliga högskolans gruppum och större hörsalar är några exempel på rumsliga utrymmen som använts.

Informella möten behöver inga lokaler alls. Att "stöta på varandra på stan", att ringa ett telefonsamtal och diskutera något aktuellt projekt, kan vara givande och inspirerande. De som mötte varandra gick efter mötet åt var sitt håll med delvis nya tankar. De mer organiserade mötena har tagit formen av seminarie-

::
En social fältforskningsstation är en station för möten mellan forskare och socialarbetare, politiker, socialtjänstens "kunder" (pensionärer, dagisföräldrar etc)
::

Det handlar om att bryta barriärer och spränga gränser mellan olika från varandra isolerade världar i det arbetsfördelade samhället

verksamhet med inbjudna gästföreläsare, inplanerade handledningstillfällen, temadagar och gemensamma FoU-projekt. Dessa projekt har varit både av karaktären samverkansprojekt och sådana jag som forskningsledare själv fick utföra. Jag kan här nämna en mindre maktutredning jag gjorde, där jag träffade personal och pensionärer vid kommunens samtliga dagcentraler. Projektet handlade om brukaransvar och makt (1).

En social fältforskningsstation är alltså en idé och en praktik, som dock inte behöver ha en bestämd lokal. Station står som en metafor för idén och praktiken. Och det är intressant att, som Agnes Heller, se moderniteten som ligger i denna metafor.

Mötet mellan forskare och socialarbetare ses som något positivt i sig. Det handlar om att bryta barriärer och spränga gränser mellan olika från varandra isolerade världar i det arbetsfördelade samhället. En av grundtankarna är också att man skall utvecklas i respektive arbeten. Såväl forskningen som det sociala arbetet skall ha något att vinna av det organiserade mötet på stationen.

Vad har hänt med tågen?

De stora modernisterna drömde om avresan, mot målet, mot uppbyggnaden av något. Inom socialtjänsten har man upplevt en lång period kännetecknad av denna modernistiska strävan för förbättring. En optimism har genomsyrat organisationen i termer av byggande av exempelvis servicehus och förskolor med innehållsliga idéprogram. Inom individ- och familjeomsorg har man velat tvätta bort den gamla fattigdomsstämpeln från tidigare hjälpformer i jordbrukssamhället och tidig industrialism.

Vetenskapliga undersökningar och inspiration från forskare har varit ett viktigt inslag i denna utveckling. Då Birger Stark, tidigare socialdirektör och engagerad i fältforskningsstationens uppbyggnad i Sundsvall,

skriver om fältforskningsparadigmet, så har hans text just denna vinkling (6). De personliga modellerna, de stora förgrundsgestalterna inom fältforskningen, har "byggt landet" och engagerat sig med stor kraft för att bekämpa missförhållanden och fattigdom. Gunnar Inghe, Gustav Jonsson m fl har varit socialpolitiska förgrundsgestalter och framstående forskare. De kom i konflikt med rådande universitetsparadigm inom medicin, som forskare och praktiker.

Men vad är det som håller på att hända idag? Det tycks som om den kommunala socialtjänstens tåg nu hakat upp sig och gått sönder. Vagnar lagas, vissa kopplas bort och skrotas. Socialtjänstens tåg ser inte ut som vanligt och går inte som vanligt. Forskartågen har blivit fler. Men de är ofta fullsatta, varför det är svårt att få biljett. Dessutom är tidtabellerna svåröverskådliga och destinationerna oklara.

Passagerarna från socialtjänstens och forskningens tåg, människor som tidigare utbytte tankar om resornas mål och gladdes åt att träffa varandra, vimsar nu runt på stationen. Eller så går de inte alls in på stationen, utan sitter kvar i det egna tåget, ett snabbtåg med korta uppehållstider. Vissa stationer är mer av tysta väntsalar i en småstad. De som sitter på bänkarna väntar på ett tåg som inte avgått ännu eller som man inte vet om det skall avgå. När går tåget till Bryssel, frågar någon.

Optimismen har mattats i det postmoderna samhället, nästan som i ett bakrus. Men forskningen har fortfarande en dragningskraft. Till stationen kommer individer som vill stiga på forskartåget. Det handlar om att orientera sig själv och den egna verksamheten. Fortfarande finns en förhoppning om att forskningen skall kunna ge något.

Jag påstår hypotesvis att fältforskningsstationen, från att ha utgjort ett brott mot de stora institutionerna och haft rörelsen som kännetecken, nu fortfarande karaktäriseras av möten mellan människor i rörelse. Målmedvetenheten och rörligheten är dock mer individu-

Optimismen har mattats i det postmoderna samhället, men forskningen har fortfarande en dragningskraft. Till stationen kommer individer som vill stiga på forskartåget

ell än kollektiv till sin karaktär. Socialarbetaren söker sig bort från fältet, blir forskare eller försöker få en chefsbefattning eller specialbefattning inom socialtjänsten. Forskare finns kvar i sina gamla verksamheter, men försöker flytta på sig ibland till nya uppgifter.

Ta, ha och ge

En ta, ha och ge-modell för fältforskningsstation på 90-talet blir en analys av vad enskilda individer från de olika världarna gör i mötet. Vad vill man *ta*, vad *har* man och vad är man beredd att *ge*? (8)

Låt mig börja med att försöka presentera en bild av det som socialarbetaren vill ta för sig av i mötet med forskningen och forskaren. Det handlar bland annat om följande tre områden:

1. personlig utveckling och kunskaper

Det handlar om att genom studier få tillgång till den skatt av kunskaper som samlats inom filosofi och vetenskap genom åren. Vidgade kunskaper har alltid inneburit en källa till glädje och personlig utveckling. Den professionelle forskaren är en person som hjälper till att lotsa längs vägarna i denna värld.

2. prestige och anseende

Det är ingen slump att det är just fältforskningsstationer som bildats ute i kommunerna. Det finns exempelvis inga fältkyrkostationer, där gränserna bryts mellan kommunen och kyrkan, eller en social fältmusikstation, med målet att införa mer av musikalisk verksamhet inom socialtjänsten

Forskning och vetenskap har under århundraden varit en sektor i samhället som givit hög status och skänkt prestige och anseende åt sina utövare.

Att syssla med forskning eller forskarutbildning är ett sätt att slippa vara osynlig, att få träda fram och tala inför publik och inför chefer och arbetskamrater. Man får social erkänsla. Jag tror att man här har en bortglömd dimension av forskningsanvändningen, en psykoanalytisk och sociologisk dimension, som handlar om den utövandes användning av verksamheten och produkterna.

3. lösningar på problem

Socialarbetaren upplever ofta en fångenskap i arbetet och en brist på verkningsfulla och lyckosamma lösningar på olika problem. Här finns något man vill ha från forskarvärlden. Idealet skulle vara att en social

Socialarbetaren upplever ofta en fångenskap i arbetet och en brist på verkningsfulla och lyckosamma lösningar på olika problem. Här finns något man vill ha från forskarvärlden

fältforskningsstation blev en instrumentmakarverkstad, inte bara en inspirationskälla. På högre nivå i organisationen blir detta behov än mer påtagligt. Forskningen förväntas svara på frågor med direkt praktisk relevans.

Vad vill då forskaren ha ut av mötet i en social fältforskningsstation? Vad vill man ta för sig av?

1. kunskaper och tillgång till intressanta forskningsfält
Det handlar om att bli *bättre på metodutveckling*, att genom olika projekt få utmanande *prövningar*. Genom handledning bildas ett vitt spektrum av frågeställningar och i de olika forskningsprojekten *prövas kunskaperna* i forskningsmetodik. Forskaren kan dessutom, genom att möta socialarbetare, chefer och "kunder" få en bred kunskap om socialtjänstens sätt att fungera.

Forskaren vill bedriva forskning som rör socialtjänstens sätt att fungera och helst fritt kunna välja perspektiv på den forskningen. *Möjligheten att empiriskt belysa samhällsvetenskaplig begrepp och teorier* är mycket stort i fältforskningen. Det kan handla om socialpsykologi, organisationsteori och mer makrobetonade sociologiska teorier, liksom livsfilosofi och moralfilosofiska frågor. Empirin berikar teorierna och tvärt om.

Skillnaden mellan fältforskning och annan forskning är vidare att det här föreligger ett intresse för produkterna. I återföringsfasen sker ytterligare möten mellan forskare och den som berörs av forskningen, exempelvis personalen och pensionärer på dagcentrallerna. Det ligger en tillfredsställelse i att vara efterfrågad som forskare med sina produkter och slippa frustrationen i ett vakuum, som ibland kan uppstå vid en universitets- eller högskoleinstitution. Forskningen blir inte lika introvert som på universitetsinstitutionerna.

2. pengar och arbetsmarknad

Forskaren kan engagera sig i en fältforskningsstation med sikte på att skapa sig en arbetsmarknad. Engage-

manget utanför institutionen är inte alltid förenat med statushöjning. Det finns tvärtom risker för statussänkning. Men det innebär en vidgning av arbetsmarknaden och en mer omväxlande arbetssituation.

Listan kan göras längre över vad socialarbetare och socialtjänstens företrädare vill ha ut av samarbetet med forskaren och vise versa. Här skall bara avslutningsvis nämnas att det handlar om möten mellan människor och att detta inte behöver få karaktären av strikt utbytesverksamhet.

Möten mellan människor kan här, liksom överallt annars, utvecklas till en djupare vänskap och ett samarbete, där man verkligen beslutar sig för att under en tid färdas tillsammans.

Man kan, utifrån de olika punkterna ovan, lätt se riskerna för konflikter. Möten kan resultera i indignation och besvikelse, i stället för inspiration. Indignationen uppkommer främst om en part inte vill ge det som den andre vill ta för sig av. Om forskaren inte får forska själv, utan bara hjälpa andra, blir han/hon gramse. Om socialarbetaren inte får den personliga utveckling och hjälp som han/hon önskar sig, så uppstår likaså indignation. Att upptäcka att forskning inte är en väg till lösning på konkreta problem, är en vanlig frustrationsorsak. Det är även upptäckten av att forskarbanan är svår och speciell i jämförelse med andra yrkesbanor.

I spår av spändheten – om forskning och avveckling (FoA)

Den sociala fältforskningsstationen har delvis spelat ut sin roll. Ämnet socialt arbete har etablerats som akademisk disciplin och socialarbetare som vill gå vidare efter socionomutbildning och forskarförberedande kurs kan göra det, oberoende av tillgången på sociala fältforskningsstationer. De kan göra en individuell karriär, ungefär som alla andra i samhället, om de så önskar.

Det kan här nämnas att i såväl Örebro som i Sundsvall, där det funnits livaktiga fältforskningsstationer, har den lokala statliga högskolan tagit över mycket av den roll som fältforskningsstationen tidigare haft. Socialarbetare i Örebro respektive Sundsvall kan numera

Mötet kan resultera i indignation och besvikelse i stället för inspiration

I dessa avvecklingstider tycker jag mig skönja att forskning efterfrågas på ett ensidigt sätt. Utvärderingsforskningen växer

bedriva forskarstudier vid den lokala högskolan, där handledare finns.

1990-talets början har präglats av nedskärningarna inom den offentliga sektorn. Lite chockartat befinner sig ledningarna, både på den politiska nivån och på tjänstemannanivå, plötsligt i en avvecklingssituation efter många tillväxtår. I dessa avvecklingstider tycker jag mig skönja att forskning efterfrågas på ett ensidigt sätt. Utvärderingsforskningen växer. Forskning och avveckling (FoA) blir ett mer passande begrepp än forskning och utveckling (FoU).

Här hamnar socialtjänstens ledning i en prekär situation, med många viktiga frågor att besvara. Skall man satsa på en friare och mer professionellt utvecklad forskning eller skall man begränsa sig till enklare utvärderingar? Kan socialarbetare, som satsat på en forskarkarriär, stanna kvar i organisationen och då få uppgiften att göra kritiska utvärderingar inom den egna organisationen? Kommer det att finnas resurser för att släppa in olika "fritänkare" i och utanför utvärderingssammanhangen?

Att bidra till ett globalt och ekologiskt tänkande blir allt viktigare i dagens konfliktfyllda och överutvecklade samhälle. Det handlar om livet. I detta perspektiv blir de lokala studierna paradoxalt nog viktiga. Det är bland annat i den nära miljön inom kommunala verksamheter man dagligen tar ställning i skilda livsåskådningsfrågor. Etiska avgöranden sker. Rättvisa och orättvisa skipas utifrån socialtjänstlagens paragrafer varje dag och det sker på den lokala nivån. Förskolans program för fostran till aktsamhet om växter och djur finns kvar eller finns inte kvar i framtiden. Att bedriva lokala studier blir allt viktigare. Däremot blir de individuella sociala karriärerna förvandlade till småttigheter ur detta globala och ekologiska perspektiv.

Det personliga ansvaret, byggande på en slags yrkesetik inom forskarvärlden, tydliggörs i avvecklingssituationerna, de socialt inlåsta världarna har haft en konserverande funktion, på gott och ont. Det är viktigt att stödja den del av institutionernas konservatism,

som handlar om forskningens integritet. Som fältforskare tror jag att man alltid bör ha ena foten i högskole/universitetsvärlden, för att kunna utföra sina uppgifter på ett etiskt försvarbart sätt. Fältforskning har aldrig varit och kommer aldrig att bli annat än ett komplement.

Sammanfattande synpunkter

Den sociala fältforskningsstationen växte fram som en reaktion mot en inlåst institutionsvärld. Det handlar om att spränga gränser och bryta barriärer i ett arbetsfördelningens strikta samhälle. Möten mellan forskare och socialtjänstens företrädare utvecklades under åren och man inspirerade varandra i projekt. Metaforen "station", som gestaltar idén och praktiken inom fältforskningsstationen, anger modernismen som grundstomme. Det handlar om att bygga och förbättra samhälleliga förhållanden.

Idag befinner vi oss i avvecklingstider. Vi får ett fenomen, snarare att betrakta som FoA, Forskning och avveckling, än FoU, forskning och utveckling. Fältforskningsstationen kan fortfarande ha en funktion att fylla, men det handlar om att bestämma teman för kommande möten. Härmed syftar jag på såväl de innehållsliga satsningarna som mötesformerna. Skall fältforskningsstationen vara ett ställe där socialarbetare

individuellt köper biljett till forskartåget? En mötesplats där interna utvärderare söker upp en forskare för att i snäv mening få hjälp med handledning i forskningsmetodik? Eller kan stationen bli ett sätt att släppa in gamla och nya forskare som ställer de större provokativa frågorna kring livsfilosofiska, moraliska och maktpolitiska dilemman? Vad vågar socialtjänsten och vad vågar man låta bli?

REFERENSER

1. *Eriksson I*: Brukaransvar på dagcentraler, En fråga om makt. Rapport nr 13, Social fältforskningsstation, Sundsvalls kommun.
2. *Gorkij M*: Mina universitet. Forum 1977.
3. *Heller A*: Livet på järnvägsstationen, Framtider. Institutet för framtidsstudier, nr3/91.
4. *Mattsson M*: Harald Swedners osynliga universitet, i Bergsten m fl (red) Etik, Solidaritet, Välfärd, Till Harald Swedner, en vänbok från kamrater på en irrande planet. Daidalos 1991.
5. *Qvarsell R*: Vårdens idéhistoria. Carlssons 1991.
6. *Stark B*: Universitetsansluten forskning – social fältforskning, Paradigmutveckling eller paradigmskifte, rapport nr 21, Social Fältforskningsstation, Sundsvalls kommun, 1990.
7. *Ståhl R, Svedberg L*: Det ovissa mötet – om fält och forskning i socialt arbete. Rabén & Sjögren, 1987.
8. *Swedner H*: Socialt arbete, En tankesamling. Liber 1983.

Nästa nummer av Socialmedicinsk tidskrift

Den nya arbetslösheten nr 5/93

Utkommer den 2 juni